

HARAMA, PO ŠTIRIDESETIH LETIH

Kot študent agronomije v Pragi v letih 1934 — 1935 sem se vključil v partijsko celico, v kateri so bili Ivo Vejvoda, Zora Garvić, Ilija Engel, Oskar Danon, Budo Tomović in drugi. Partijska celica je usmerjala druge mladinske skupine in celice. To so bile nekakšne čitalniške skupine in prek njih smo organizirali razne akcije, politične in družbene, ter delali na kulturnem, deloma pa tudi na političnem področju.

Pozimi 1935 — 1936 sem se seznanil z Ratkom Pavlovičem, pozneje pa tudi z Veljkom Vlahovičem, ko je prišel v Prago. Konec šolskega leta smo organizirali veliko mirovno zborovanje, ki so se ga udeležila vsa društva, tudi tista, ki so bila nekoliko nacionalistično usmerjena. Na tem zborovanju sem bil izbran za delegata mednarodnega mladinskega kongresa za mir, ki naj bi bil v Ženevi. Med drugimi je prišla tja tudi delegacija iz Beograda pod vodstvom Lole Ribarja. Tam sem se jim pridružil kot predstavnik jugoslovanskih študentov iz Prage.

Danes, ko gledam objektivno, vem, da je bila moja navzočnost na tem zborovanju pomembna, ker sem tedaj predlagal, naj pošljejo namesto mene Ratka Pavlovića ali koga drugega. Pred mano je bila jezikovna bariera, ker sem znal samo češčino in prav malo nemščine. Toda tovariši so odločili, naj bom jaz njihov predstavnik na mednarodnem mladinskem kongresu za mir v Ženevi.

Prav tedaj je izbruhnila vojna v Španiji. Že na kongresu smo se srečali s špansko delegacijo. Spominjam se njenega nastopa, ki je naredil na vse nas gobok vtis. V onem burnem času, ko je fašizem že ogrožal svobodo španskega ljudstva, smo jo pozdravili iz vsega srca.

Po vrnitvi v Prago smo nadaljevali diskusije in delo, pri katerem je bil zelo aktiven Ratko Pavlović, ki je bil politično zelo izobražen. Zunaj našega študentskega doma je bilo tudi nekaj študentov, ki so stanovali pri zasebnikih in delovali v drugi celici, v kateri so bili tudi Ivo Vejvoda, Ilija Engel in drugi. Zgodovinska vloga pri organiziranju odhoda študentov v Španijo, če se smem tako izraziti, pa je pripadla naši celici.

Poleti 1936. leta je namreč skupina, v kateri sem bil tudi jaz, ostala v Pragi, ni se vrnila v Jugoslavijo. Tako je imela priložnost, da organizira odhod prostovoljcev v Španijo. To pa je bil čas, ko nas je češka policija že začela preganjati in zapirati. In tako smo nekateri prebili po kak dan v zaporu, nato pa smo se vrnili v študentski dom in še aktivneje nadaljevali svoje delovanje. Naše politično delo je bilo v tistem obdobju tako raznovrstno in pomembno, da smo lahko celo sodelovali v delegacijah za mir, to pa je takrat ustrezalo tudi češkoslovaškemu režimu. N sreča je bila samo v tem, da so jugoslovanske oblasti izvajale diktaturo in v uradnih notah zahtevale od čeških oblasti, da preprečijo naše nadaljnje delovanje. To pa je v tedanji Čehoslovaški ostalo brez posebnega vpliva in tako smo še naprej svobodno delali predvsem na področju propagande in pripravi za odhod prostovoljcev v Španijo.

Jeseni 1936. leta — mislim, da je bilo to oktobra —, je naša partijska celica v Pragi sprožila pobudo za odhod prostovoljcev v Španijo. Naj pojasnim, da je bil v tistem času jugoslovanski potni list dokaj dober za prehod skozi Nemčijo. Za primer naj navedem, da naši kolegi Čehi s svojim potnim listom niso mogli niti pokukati v Nemčijo. Z nami je bilo drugače. Čeprav so Nemci oziroma njihova policija sumili, da gre za prostovoljce, ki potujejo v Španijo, nas niso ovirali. Svoj odhod pa smo povežali s proslavo takratnega praznika svetega Save.

»EKSKURZIJA« V PARIZ

Sedemindvajsetega januarja 1937 zjutraj smo se odpravili proti Španiji.

Uradno smo potovali na ekskurzijo v Pariz. Tako smo v to metropolo prišli celo z žigi naše študentske organizacije kot pravi turisti. Resnica pa je bila seveda popolnoma drugačna. V Parizu se nismo zadržali niti toliko, da bi se ga

vsaj mimogrede ogledali. V skupini nas je bilo petnajst in vsi smo imeli povratne vozovnice, zato nismo bili sumljivi. Na meji nas je sicer nemški policaj sumljivo gledal, medtem ko je preverjal naše potne liste in godrnjal, da nismo nobeni turisti, temveč prostovoljci, ki potujejo v Španijo, vendar je vse poteklo brez incidenta. V Pariz smo torej prišli navdušeni 28. januarja 1937 in komaj čakali, da odidemo v Španijo. Tu smo prebili samo 24 ur, odločeni, da odidemo takoj naprej, ker smo se v svoji neizkušenosti bali, da se vojna ne konča brez nas. Domačini so nam ponudili, naj prebijemo kratek čas v Parizu, na njihovo veliko začudenje pa smo ponudbo zavrnili, ker se nam je zdelo nekako nemoralno, da bi se sprehajali po pariških aveni-jah, medtem ko se je v Španiji že prelivala kri.

ŠTIRIDNEVNE VOJAŠKE VAJE IN FRONTA

Odšli smo naprej in 29. ali 30. januarja prispeli v Figueras, kjer smo prebili nekaj dni, nato pa smo odšli v vas Mahori. Tam smo dobili uniforme in imeli prve vojaške vaje, ki so trajale samo štiri ali pet dni.

Borci bataljona »Dimitrov« smo postali 4. ali 5. februarja po vojaških vajah, ki jih tako rekoč sploh ni bilo. Vsi smo bili še golobradi fantje, nihče od nas še ni odslužil vojske in kaj malo smo vedeli o orožju in vojski. Bili pa smo oboroženi z odločnostjo in prepričanjem, da je boj španskega ljudstva pravičen. Naš komandant je bil Bolgar **Grebenarov**, ki je prišel iz Sovjetske zveze. To je bil lep moški kakih tridesetih let, precej starejši od nas, ki smo povprečno komaj presegli dvajseto leto. Politični komisar je bil naš človek, Jugoslovian **Furman**, ki pa se je pozneje pokazal precej slabega, da so ga morali odstaviti. Četni komisar je bil Črnogorec **Arsenović**, ko pa je bil ranjen, je prišel na njegovo mesto Bolgar **Stojanov**.

Tako smo že po prehodu čez špansko mejo odšli naravnost na fronto, med potjo pa smo se

urili v orožju. Vojaške vaje smo imeli med vsakim počitkom bataljona, ko smo sklapljali in razklapljali puške, streljali in se razporejali v strelce. Vse, česar smo se naučili, smo dosegli v tem obdobju, dokler nismo prišli na fronto. Med nami je bil **Mirko Horvat**, danes upokojeni polkovnik, edini »stari borec«, ker je že odslužil vojsko.

V pospešenem maršu smo prišli na frontno črto, do reke Harame. Na Haranji sem ostal do srede ali do konca maja, ko je neka skupina Jugoslovanov odšla na oficirski tečaj. Ob koncu maja sem se znašel na tem tečaju tudi jaz s svojo skupino in ostal tam do julija, nato pa so me poslali tudi na jezikovni tečaj. Čez mesec dni sem bil z dvema tovarišema poslan na fronto kot prevajalec sovjetskega vojaškega svetovalca. Bil je že julij 1937. leta, ko sem v partizanski skupini (takrat take skupine niso imele imena) opravljal dolžnost prevajalca. Po našem bi lahko rekli, da je šlo za diverzantske skupine kakih 50 do 60 moških, ki so delovale na vseh frontah. V tej enoti, katere komandant je bil Spanec **Mahir**, svetovalec na **Nikolaj**, sem ostal kot prevajalec do začetka 1938. leta, ko je že prišlo do razdelitve Španije. Nikolaj je odšel, da prevzame dolžnost višjega vojaškega svetovalca, na njegovo mesto pa je prišel neki mlajši sovjetski oficir. Moj položaj v enoti se je spremenil in vedno bolj sem prevzemal zgolj vlogo prevajalca.

Dvaindvajsetega maja sem dobil poveljstvo nad brigado in čin kapetana. Takrat sem namreč predlagal komandantu divizije in korpusa, naj me postavi za komandanta ene izmed dveh enot, ki začasno nista imeli komandanta, in bilo mi je ugodeno. Obenem sem obljubil, da bom za vojaškega svetovalca v svoji nekdanji enoti preiskrbel drugega prevajalca. Takoj nato sem odšel v bataljon »Djuro Djaković« in po nalogu komandanta korpusa pripeljal za novega prevajalca **Ratka Pavlovića**.

(S. KEDŽIĆ)

LAZAR UDOVIČKI

PRIZORI IZ ŠPANIJE

TEROR

Človeško življenje je postalo cenejše od krogle iz puške. Tisti, ki so se dvignili proti ljudstvu, so morali potrošiti mnogo krogel, ker so morali uničiti mnogo življenj, da bi prišli na oblast.

Znani fašistični general — pijanec Quipeo de Llano je 18. avgusta 1936 po seviljskem radiu grozil s temi besedami: »Osemindeset odstotkov andaluzijskih družin je proti nam in ne bomo oklevali, da ukrepamo še strožje.« Dokaz o teh ukrepih je podal dopisnik »Paris soira«, ki je dva dni pozneje poslal svojemu uradništvu poročilo o vkorakanju fašističnih enot v Seviljo, v katerem piše: »Ko se mi je drugi dan posrečilo obhvaliti porušene delavske četiri, sem se spotikal ob trupla ljudi, prebodeni z bajoneti ali zaklanih z noži... To je bilo divje klanje.« Za klanje je poleg drugih skrbel »Črna legija«, eden izmed njenih komandantov pa je bil Roman Ruiz Alonso, ki je ubil tudi Frederica Garcio Lorco.

Prihajale so strahovite novice o pokolu v Badajozu, o 7000 ustreljenih v Navarri. George Bernande je napisal pretresljivo knjigo Ogromno pokopališče pod mesečino, v kateri je objavil podatke, da je bilo pod poveljstvom italijanskega generala Rossija v prvih štirih mesecih vojne ubitih nad tri tisoč prebivalcev otoka Mallorca. Pod zemljo je bil svet španske inteligence, med ustreljenimi pa je bilo največ učiteljev in profesorjev. V Biskajvi so fašisti samci v enem dnevu ustrelili 15 duhovnikov.

Fašistični časopis »La voz de Espana« je pisal, da po okupaciji Bilbao »odredi za čiščenje

v prvem mesecu okupacije niso ustrelili več kot tisoč ljudi.«

Republikanski časopisi so bili polni strahotnih zgodb posameznikov, ki se jim je posrečilo pobegniti iz fašističnega pekla.

Španski vetrovi prinašajo iz krajev pod fašistično okupacijo vonj strahu in obupa. Evropske vlade si želijo, da bi bili to vetrovi moka.

Španske noči drhtijo, prestrašene ječijo spričo stokanja in toženja, toda nasilniki, ki odločajo o narodovi usodi, si pokrivajo glave z debelo odejo sramote.

Nenavadne so španske noči v tej vojni. Ne zmenjuje se za usodo nedolžnih ljudi, ki jih vodijo na streljanje. Tisočerm življenjem se trga nit in zarisuje meja življenja, noči pa pirujejo. Ostajajo pa priče, ostaja spomin, ki se spreminja v vest in stražarja zgodovine, ki opominja tudi tiste, ki se pretvarjajo, da ne opažajo zločinov in zločincev in ki bi dramo španskega ljudstva radi razglasili za opereto.

Sreča je, da je na svetu mnogo več tistih, ki se sprašujejo: Ali je mogoče spoznati trpljenje in bolečino, zvedeti, katere so bile zadnje besede ustreljenih in ali so v resnici zadnje? Ali so izrekli vse, kar so mogli izpovedati? Ali so to vreli brez vode? Ali so se spremenili v ilegalce?

Vemo, da ustreljeni in zaklani ne potrebujejo zadržnic in objokovanja, črnine in patetičnih nekrologov. Ne potrebujejo velikih besed, ker se današnja smrt spaja s časom, ki prihaja. V vrstah današnjih in prihodnjih revolucij korakajo padli in ustreljeni borci, pa čeprav kot sence